

CLAËS SKOGLUND:

Strategiskt överfall — vad kräver det?

Redan 1948 uttalade statsmakterna: "Vidare bör krigsmakten vara skickad att möta överrumpningsförsök utförda med den moderna invasionsteknikens resurser." Genom ett säkert mobiliseringssystem skulle "vid överraskningsangrepp ett antal brigader snabbt grupperas över hela landet, beredda för omedelbar, aktiv strid."

Som ÖB framhållit i FU 88 är förbanden inte längre omedelbart stridsdugliga. De motsvarar inte längre det strategiska överfallets krav. Men detta går att avhjälpa om krigsförbandsövningarna kommer igång igen som på 1960-talet.

När motståndsviljan finns, knäcks inte försvaret av aldrig så många sabotörer. Vetskapen i Moskva och Washington om det svenska folkets samlade fientlighet ger en bättre krigsavhållande effekt än ett militärt skalförsvär.

Generalmajor Claës Skoglund har varit rektor för Förvarshögskolan och militärbefälhavare för västra militärområdet.

I försvarsmaktsutredningen, FU 88, uttalar ÖB bl a följande:

"Om Sverige likväl angrips, är angrিপarens strävan sannolikt stor att komma till ett snabbt avgörande. Utvecklingen av flygstridskrafternas bekämpningsförmåga, luftlandsättningstrupperna, amfibiestyrkorna, civilt transporttonnage och sabotageenheter ger samtidigt tekniska möjligheter att genomföra ett angrepp på stor bredd, ett strategiskt överfall i syfte att snabbt åstadkomma militär och politisk kollaps. En sådan angreppsform kan framstå som särskilt gynnsam vid ett angrepp på ett urbaniserat industrisamhälle. Det kan av stormakterna ses som en möjlig konflikt på låg nivå i en kärnavapenvärld."

Detta mot bakgrund av försvarsbeslutet FB 87 föga sensationella uttalande som ÖB något utvecklat i en artikel i Dagens Nyheter 9 okt föranledde Svenska Dagbladet — tidigare ett ledande organ när det gällde fakta i försvarsfrågor — att på ledarsidan under rubriken "Klarar Sverige ett blixtanfall?" förhåna närmast försvarsministern men därmed också riksdagens enhälligt uttryckta avståndstagande från "föreställningen att ett angrepp kan komma som en blix från klar himmel". Mot detta sätter SvD "nog har detta scenario starka drag av en blixtrande krafturladdning mot en försvarare som tas på sängen".

Om SvD:s scenario hade någon giltighet, kan kortfattat för det första sägas att Sverige för en felaktig säkerhetspolitik. Skulle nämligen stor risk föreligga att Sverige i dagsläget kan utsättas för isolerat anfall utan politisk förvarning synes böra övervägas att ansluta landet till ett försvarsförbund. Endast ett sådant kan ge oss erforderligt stöd mot att bli först och

isolerat angripna. Men en så ändrad säkerhetspolitik skulle också allvarligt ändra den politiska situationen i Nordeuropa och stabiliteten i Norden.

För det andra innebär SvD:s propå att Sveriges totalförsvaret och särskilt försvarsmakten måste inta en så hög insatsberedskap redan i fredstid att vi kommer det militäriserade samhället nära. För något sådant torde svenska folket betacka sig! Inte ens NATO har för övrigt normalt sådan beredskap.

Den stora svagheten är för arméns del yrkesbefällets bristande rutin i truppföring.

ÖB har emellertid och uppenbarligen inte avsett något sådant skräckscenario. Det framkommer redan i hans sammanfattande krav på försvarsmakten i FU 88. Där konstaterar han att risken för strategiskt överfall skärper kravet på att våra förband är krigsanvändbara direkt efter mobilisering och att samhällets viktiga totalförsvaresresurser måste skyddas mot sabotage. Sammantaget måste försvarsmakten snabbt kunna anpassa försvarsberedskapen med hänsyn till förändringar i vår omvärld, slutar ÖB.

I dessa måttliga krav kan man helt instämma. Det hade dock varit välgörande om ÖB-myndigheten – tidigare "primus inter pares" inom totalförsvaret – även sagt något uppfordrande om detta totalförsvaret i dess helhet. Aningslösheten, "Sådant händer inte här", gör sig nämligen fortfarande bred inom det svenska samhället och dess ledande myndigheter.

Totalförsvaret är detta samhälle, organiserat för kris och krig.

Tidigare syn på strategiskt överfall

Överraskande angrepp är ingalunda något nytt i svensk krigsplanläggning. Grundat på erfarenheterna under andra världskrigets första skede, särskilt överfallen på Finland och Norge men även Jugoslavien, utfärdade regeringen 1943 anvisningen till medborgarna att varje uppgift om att motståndet skall uppges är falsk. Efter vacklan under trycket av de försvarsnegativa rörelserna kring 1968 skärptes bestämmelserna ånyo.

För försvarsmaktens del fastslogs i prop 1948:206, den första stora försvarspropositionen efter kriget: "Vidare bör krigsmakten vara skickad att möta överrumplingsförsök, utförda med den moderna invasionsteknikens resurser". Principen stadfästes om lokal rekrytering och decentraliserad mobilisering av i första hand brigaderna. Härigenom skulle "vid överraskningsangrepp ett antal brigader snabbt grupperas över hela landet, beredda för omedelbar, aktiv strid", hette det i propositionen.

Prop 206 var måhända något före sin tid. Dess intentioner fullföljdes i ÖB 62, utgående från de åtgärder och erfarenheter av höjning av insatsberedskapen med utnyttjande av fredsorganisationens resurser som vidtagits och ernåtts under den europeiska kris som inleddes sensommaren 1961.

I ÖB 62 lanserades begreppet strategisk kupp, beskrivet i termer motsvarande dagens. Risken för sådan kupp bedömdes öka. Förutom sabotage, nu så aktuellt genom allt tal om "spetsnaz", nämndes

Strategiskt överfall – vad kräver det?

också femtekolonnverksamhet och in-nästling. Medan ÖB i dag beskriver ett angrepp på stor bredd, uppehöll sig ÖB 62 också vid djupanfallet, syftande till att snabbt avskära våra samverkansmöjligheter med utlandet. Detta skulle i fall av strategisk kupp medföra svårigheter för andra makter att komma till vår hjälp eller för oss att själva begära sådan.

Tanken faller härvid närmast på Göteborgsområdet, "porten i väster". Noteras bör också att "hjälp" var helt oförberedd sådan, eftersom alliansfriheten stod fast. Men, som Tage Erlander och Torsten Nilsson på sin tid framhöll, var den som inte var mot oss med oss, om det värsta skulle hända.

Genom 1960-talets utbildningsreformer blev krigsförbanden verkligt stridsdugliga omedelbart efter snabb mobilisering. I FB 72 fastslogs emellertid trots ÖB:s protester att den operativa styrkan kunde tillåtas nedgå något under de närmaste åren. Grundutbildningen förkortades och repetitionsövningarna inställdes. "De närmaste åren" har efterhand förlängts till dags dato.

Såsom ÖB med skärpa framhållit i FU 88 är förbanden därför inte längre *personellt* omedelbart stridsdugliga. De motsvarar inte längre det strategiska överfallens krav. I *materiellt* hänseende däremot har infanteri- och norrlandsbrigaderna tillförts modern utrustning, ökande slagkraft och rörlighet (haubits 77, luft- och pansarvärnsrobotarna 70 resp Bill, bandvagn).

Den stora svagheten i dagsläget är för arméns del yrkesbefälets bristande rutin i truppföring. Genom brist på praktisk övning är man inte längre "proffs" vid förande av brigad, bataljon och kompani, för-

mår inte att ta ut av den förnämliga materielen allt den kan prestera av rörlighet och slagkraft. Men detta går att avhjälpa om krigsförbandsövningarna i reell bemärkelse kommer igång igen som på 1960-talet till förmån för beredskapen även mot strategiskt överfall.

1987 års försvarsbeslut (FB 87)

Den proposition som ligger till grund för FB 87 stödjer sig i vad rör de säkerhets- och försvarspolitiska bedömningarna helt på 1984 års försvarsutrednings *enhälliga* rapport. Inledande storkrig i Central-Europa bedöms som mindre sannolikt. Däremot kan enligt propositionen vid en konfrontation mellan maktblocken tänkas att endera parten genom militära operationer i en begränsad del av det europeiska området vill pressa den andra parten till politiska eftergifter eller vill säkra strategiska positioner inför en befärad utvidgning av konflikten. *En sådan utveckling kan beröra även vårt område* (kurs här).

Bakgrund för detta rakt på sak gående och för svensk säkerhetspolitisk bedömning tämligen enastående uttalande är givetvis insikten om det nordeuropeiska områdets ökade strategiska betydelse för maktblocken. Det kan därstädes bli fråga om "en möjlig konflikt på låg nivå" såsom ÖB uttrycker det och med ovan angivna syften. Vi kan som alliansfri stat bli berörda redan i inledningen utan att konflikten behöver trappas upp.

Vår planering skall enligt FB 87 utgå från att någon form av förvarning erhålls inför en utveckling som skulle kunna leda till ett väpnat angrepp. En väpnad konflikt i norr sägs knappast tänkbar under i

övrigt stabila förhållanden mellan Nato och WP. Av samma skäl som ÖB åberopar ökar dock enligt FB 87 möjligheterna att inleda angrepp på ett sådant sätt att vi får endast kort militär förvarning. Vidare är det svårt att förutse var/när och hur en militär operation mot oss börjar. Planeringen skall därför utgå från den svåraste situationen, nämligen att ett angrepp, i ett läge av höjd spänning mellan maktblocken, inleds med endast kort militär förvarning och att vi sålunda inte hunnit helt genomföra mobilisering och krigsorganisering.

Svenska folket i gemen uppfattar freden och den nationella friheten som något självklart.

Innebörden av detta korta referat av FB 87 bedömning synes vara att "blixtn från klar himmel" behöver vi knappast räkna med. Någon form av förvarning kommer att erhållas. Situationen kan bli allvarlig nog ändå. Det gäller nämligen att rätt uppfatta förvarningen. Vi får inte bli tagna på sängen.

Detta synes vara utgångsläget för åtgärder mot vad ÖB benämner strategiskt överfall. Det ställer krav inte blott på försvarsmakten utan på hela totalförsvaret med det psykologiska försvaret i täten. Det får inte bli någon militär kollaps men inte heller någon politisk.

Svarar samhället upp mot dessa krav? Vad kan ytterligare göras?

"Sinnets beredskap"

Samhället måste vara psykologiskt förberett för vad som kan hända. Den politiska

förvarningen — ett läge av höjd spänning mellan maktblocken — kan bli kort. Myndigheter och verk på både central, regional och lokal nivå måste vara medvetna om detta i sin dagliga verksamhet. Det kräver av dem ett "sinnets beredskap", ett begrepp framtaget och med viss framgång tillämpat inom försvarsmakten bl a i form av larmövningar under de utrikespolitiska krisåren 1961-63.

Myndigheterna måste vara beredskapsmedvetna. En eventuellt uppdykande fara som är känd till sin natur har mistat en del av sin farlighet, nämligen just överraskningsmomentet, panikens incitament. De måste vidare övas att improvisera, att handla efter de faktiskt föreliggande omständigheterna.

Svenska folket i gemen uppfattar freden och den nationella friheten som något självklart. Det beror av att vi åtnjutit fred i 175 år — i och för sig fantastiskt — och inte känt vår frihet hotad i snart 50. Den generation som var 20 år när våra nordiska grannar härtogs 1939/40 är i dag gott och väl pensionärer. Minnet förbleknar. Svenska folket är från den synpunkten lyckligt — men aningslöst.

Därför är det så betydelsefullt att undervisningen om vår säkerhetspolitik, dess mål, medel och möjligheter, allt mot bakgrund av vårt asymmetriska, geostrategiska läge, verkligen genomförs vid våra skolor enligt riksdagens beslut. Och för pojkarnas del drivs vidare under värnplikten. Detta är lika viktigt som att skolorna lär sig multiplikationstabellen, sa kabinetssekreterare Schori vid en "fredsdag" i hemstaden häromåret. Något för skolöverstyrelsen och länskskolinspektörerna att beakta.

Däremot visar all erfarenhet att det lö-

nar sig föga i "normala tider" att försöka undervisa den breda allmänheten i "Om kriget kommer" med anlitande av massmedia och materiel i brevlådorna. Det drunknar i det allmänna informationsflödet. Så snart någon form av politisk förvarning enligt FB 87 erhålls ökar genast mottagligheten för information. Då kan det emellertid bli bråttom. I rikstelefonkatalogen, tillgänglig för de flesta nu för tiden, finns en första försvarsinformation omedelbart till reds. Särskilt markerat står där "Varje meddelande om att mobiliseringen och motståndet skall avbrytas *ÄR FALSKT*".

Detta betyder inte att vi skall slåss till sista man och kvinna som illvilliga veder-sakare gjorde gällande kring år 1968. Men en angripare vill genom psykologisk krigföring lura oss att ge upp, att motstånd inte lönar sig. I det förvirrade läge som torde uppstå vid ett snabbt krigsöppnande tar det tid för regering och regionala myndigheter att reda upp situationen. Tills detta skett och en fast ledning återställts gäller den ovan citerade anvisningen. Sedan tillkommer det regeringen att handla efter omständigheterna, fortsatt strid, förhandlingar om internationell hjälp osv.

Förbindelsen mellan regeringen och någon landsända kan förbli avbruten. Då gäller den administrativa fullmaktslagen. Den innebär, enkelt uttryckt, att civilbefälhavaren (CB) i aktuellt civilområde utövar regeringens befogenheter intill dess sambandet med denna återupprättats. Han samverkar härvid med sin kollega militärbefälhavaren (MB).

I FB 87 understryks också att i områden som angriparen tillfälligt lyckats ta skall motståndet fortsätta med alla medel

och i alla former som folkkräften tillåter, även som icke militärt motstånd. För det sistnämnda har regeringen så sent som förra året utfärdat handlingsregler. Tänkbara angripare skall bringas att förstå att de kommer att möta svenska folkets samlade fientlighet — den bästa fredsbevarande effekten. Statsmakterna tvekar synbarligen inte om detta. Men hur är det med militärledningen?

Sammanfattningsvis konstateras att totalförsvarsförberedelser är vidtagna för att möta även ett snabbt krigsöppnande. Men bestämmelserna måste tränga igenom och övas. Här skall inte bli någon politisk kollaps!

Försvarsmakten

Försvarsmakten är den del av totalförsvaret som slutligt har avgörandet i sin hand inför ett överraskande anfall, ett strategiskt överfall. Dess beredskap i vid bemärkelse avgör om detta lyckas eller över huvud taget kommer till stånd.

Sammantaget måste försvarsmakten snabbt kunna avpassa beredskapen med hänsyn till förändringar i vår omvärld, säger ÖB. Den skall med andra ord ha en betydande flexibilitet. Underrättelsetjänsten spelar härvid en avgörande roll. Den skall lämna underlag, d v s ge förvarning.

Den politiska och strategiska underrättelsetjänsten leds av regeringen, närmast utrikesdepartementet. Förändringar av det politiska klimatet mellan stormaktsblocken — den politiska förvarning som FB 87 åsyftar — torde med stor sannolikhet äga rum före militära aktioner. Signalerna kommer att uppfattas inte minst genom massmediabevakningen i TV-åldern. Viktigast är dock den diplomatiska upp-

följningen och analysen. Utrikesdepartementet samverkar här med dels försvarsdepartementet med dess internationella enhet under generals ledning, dels försvarsstaben.

Den politiska förvarningen skall utnyttjas för att höja vår lednings- och underrättelseberedskap. Även en höjning av mobiliseringsberedskapen aktualiseras, inte minst på de regionala och lokala chefernas eget initiativ.

Militära förvarningssignaler kompletterar de politiska innan en säkerhetspolitiskt hotande situation är en realitet. Den tänkbare angriparen måste nämligen vidta förberedande åtgärder. Ett strategiskt överfall är svårt att genomföra om det finns motståndsvilja hos det tilltänkta offret. En sabotagevåg eller ett luftlandsättningsföretag måste därför följas av vanliga styrkor för att ta hela landet eller tillräckligt stor landsdel, allt under förbittrat motstånd. Eljest är det dömt att misslyckas. Detta kräver förberedelser. Dessa kan vi på olika sätt upptäcka och använda som underlag för beslut om att höja den militära insatsberedskapen.

ÖB har vissa befogenheter härvidlag, främst med grundorganisationens resurser inklusive hemvärnet. Inkallelser enligt värnpliktslagen (VL) kräver politiskt beslut. Och därmed är vi genast inne på det sedan andra världskriget bestående tvivlet på en regerings beredvillighet härvidlag, utrikespolitiskt för att ej provocera, inrikes på grund av den personella och ekonomiska belastningen på samhället.

Inträdessanförande i Krigsvetenskapsakademien 1982 berörde professor Wilhelm Carlgren detta problem från historisk synpunkt. Han framhöll att vid andra

världskrigets utbrott var militärledningens ställning alltsedan 1860-talet långt mer den trägne anslagssupplikantens än den betrodde säkerhetspolitiske rådgivarens. Under kriget fick den icke ökat inflytande. Regeringen bevarade i allt väsentligt orubbat ett under lång fredstid etablerat mönster. Den släppte sällan fram ÖB till reella konsultationer och kunde till och med inför stora avgöranden i det längsta dröja med orienteringen.

Men det var då det. Hur står det till i dag?

För några år sedan hade författaren i en försvarspolitisk diskussionsklubb tillfälle debattera detta problem med ledande försvarspolitiker från samtliga stora partier. De uttryckte sin förvåning över problemets fortsatta existens. Händelser kring 9 april 1940 var historia. Att höja den militära insatsberedskapen var ju ett självklart medel att även höja den fredsbevarande effekt som är totalförsvarets främsta uppgift, framhöll man. Efter krigstiden har uppenbarligen varit lärorik!

Ett faktum är också att samverkan och samråd mellan den politiska och militära ledningen numera skiljer sig helt från den av Carlgren återgivna. ÖB gör allt som oftast och som en helt normal företeelse föredragningar inför regeringen. Försvarsstaben samråder snart sagt dagligen med utrikes- och försvarsdepartementen. Ett försvarsråd finns med statsministern som ordförande och bl a totalförsvarets chefer som bisittare.

Slutsatsen blir att politiskt beslut om resurskrävande beredskapsåtgärder alljämt måste baseras på en vägning mellan krigsrisk och samhälleliga kostnader. Den politiska förståelsen är numera allmän för

att även relativt måttliga åtgärder inom den militära sektorn höjer angräparns insatsbehov i betydande grad. Våra åtgärder blir krigsavhållande.

Flyg och flotta är med sina luft- och sjöburna styrkor organiserade redan i fred och bildar den första tröskeln mot angrepp. Armén och kustartilleriet har med vissa undantag inga stående förband i internationell bemärkelse. Den exceptionellt korta grundutbildningen (GU) av värnpliktiga tidsförläggs och utnyttjas helt för att nå ett godtagbart resultat utan störande beredskapsuppgifter.

Enligt FB 87 måste för övrigt betydligt effektivare utbildningsåtgärder till än dem som antyds i FU 88 för att brigaderna skall vara omedelbart stridsdugliga efter en snabb mobilisering. Det blir nämligen ingen nådatid i händelse av strategiskt överfall.

När utöver politisk förvarning även militära förändringar konstateras i vårt närområde – som tidigare sagts kan det gå fort – skall ytterligare beredskapshöjningar vidtas på ett sätt som motsvarar den förändrade hotbilden. Flyg och flotta sprids ut för att inte riskera att krossas i sina fredsbaseeringar.

Samtidigt inkallas markstridskrafter till beredskapsövning enl VL § 27:2, sålunda icke den politiskt dramatiskt alarmerande mobiliseringsparagrafen 28. Det innebär att vid de 21 brigaderna, spridda över hela landet men med koncentration söder Dalälven i de för strategiskt överfall särskilt utsatta landsdelarna, senast utbildad och därmed bästa bataljon (motsv) står stridsberedd inom högst 24 timmar. Vid hempermittering efter fullgjord GU har nämligen varje soldat erhållit sk färdighållningsorder med skyldighet att stän-

diget hålla kompanichefen direkt underrättad om telefonadress.

Därmed har i ett slag insatsberedskapen bringats upp till internationell nivå. Flexibilitet, såsom ÖB antyder i FU 88, inte en stel ständig beredskap skall var utmärkande för den svenska profilen.

Utöver angivna lättroliga stridskrafter kan skyddet av hamnar och flygfält behöva förstärkas genom extremt lokalrekryterade värförband, omedelbart på plats.

Ett strategiskt överfall är svårt att genomföra om det finns motståndsvilja.

Till slut några ord om sabotagerisken, sedan länge uppmärksammas men på senare tid extra aktuell, dock med den överdrift som alltid följer med något nytt, i detta fall "spetsnaz". Förslag drivs alljämt från militärt håll att direktutbilda 110 000 man i endast 2 1/2 månad för 4 000 skyddsföremål, en enorm kraftsplittring av tvivelaktigt värde.

Smartare synes vara att bättre utnyttja driftvärnsidén. Det innebär att väl vapenutbildade män med anstånd vid mobilisering försvarar sina arbetsplatser där de känner varje prång och varje kugge i maskineriet. Vidare kan organiseras rörliga förband av äldre jägareheter, dvs elit-soldater som under sin GU blev experter på just överfall, något som de därför bör vara förutbestämda att även kunna skydda emot.

Sammanfattning

I nuvarande faktiska avspänningstider kan det förefalla långsökt att som ÖB ak-

tualisera strategiskt överfall. Men det internationella läget kan snabbt ändras igen. Turbulensen borta i öster skapar ny ovisshet och osäkerhet.

En enkel analys visar att ÖB:s ansats väl korresponderar med FB 87 "svåraste situation", anfallsfall utgångspunkt för krigsplaneringen. Det innebär inte "blixtnär från klar himmel" men kort såväl politisk som militär förvarning. Redan detta kan vara illa nog om vi inte passar oss. Aningslösheten, sådant händer inte här måste arbetas bort såväl hos myndigheter som svenska folket. Skolan har här ett stort ansvar.

Regeringen bör då och då pröva den militära beredskapen genom att beordra ÖB inkalla viss bataljon för beredskapsövning, nyttigt för såväl regeringen själv som för försvarsmakten. Även den, men särskilt armén behöver en lyftning, en sinnets beredskap.

Trots alla planer och övningar kan dock olyckan vara framme. Vi blir överrumplade. Även detta är förutsett. I telefonkatalogens "Om kriget kommer" återfinns också signalen beredskapslarm. Beredskapslarm innebär allmän mobilisering. Det kan ges även av CB. Alla krigsplacerade skall bege sig till sina mobiliseringsplatser utan vidare order.

Det innebär att kompanier (motsv) plötsligt lever upp på tusentals platser över hela ytan av vårt land och efterhand förenas till bataljoner och brigader under militärbefälhavarens och civilbefälhavarens ledning. När motståndsviljan finns knäcks inte detta försvar av aldrig så många sabotörer. Så långt ifrån politisk och militär kollaps växer svenska folkets samlade fiendlighet upp. Det är vetskapen om detta i Moskva och Washington som enligt den svenska försvarsdoktrinen är den bästa krigsavhållande effekten gentemot supermakterna, inte ett militärt skalförsvar.

Vad försvarsmakten angår är det dess praktiska och utåt och inåt trovärdiga förmåga att genomföra ett oss påtvingat krig, att inte förlora snabbt, d v s att inte kapitulera under det första slaget, som ger det dess fredsbevarande värde. Vår krigsavvärande förmåga är sålunda samma sak som effektiviteten vid ett försvars genomförande. Det går inte att bluffa härvidlag. Vi måste visa att vi *vill, kan* och *skall* kriga för att undslippa just kriget.

Supermakterna med medhjälpare studerar ständigt vår försvarsvilja och vår försvarsförmåga ur alla synvinklar, med tillåtna och otillåtna medel, noterar styrkan men även svagheter. Något att beakta!